

Què cal fer amb els agressors sexuals reincidents?

FUNDACIÓ
VÍCTOR
GRÍFOLS
i LUCAS

Què cal fer amb els agressors sexuals reincidents?

SUMARI

Pàg.

Presentació	7
Introducció	
<i>Enrique Echeburúa</i>	8
Consideracions sobre la resposta penal davant la delinqüència sexual	
<i>Mercedes García Arán</i>	22
Què cal fer amb els agressors sexuals reincidents?	
<i>José María Mena</i>	34
Blanc i pelut	
<i>Joan Carles Navarro</i>	44
Què cal fer amb els agressors sexuals d'alt risc?	
<i>Santiago Redondo Illescas</i>	50
Debat i conclusions	61
Títols publicats	64

PRESENTACIÓ

La Fundació Víctor Grífols i Lucas va organitzar el passat 29 de setembre una sessió destinada a debatre sobre «*Què cal fer amb els agressors sexuals reincidents?*». Aquesta sessió forma part dels interrogants ètics, una iniciativa de la Fundació que té com a objectiu reunir a diferents experts per tal de discutir sobre un tema d'actualitat relacionat amb la bioètica i generar opinió.

L'acte va estar coordinat per Enrique Echeburúa, catedràtic de Psicologia Clínica de la Universitat del País Basc, i va comptar amb l'assistència de Mercedes García Arán, catedràtica de Dret Penal de la Universitat Autònoma de Barcelona; José María Mena, ex fiscal en cap del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya; Joan Carles Navarro, director del centre penitenciari Can Brians i Santiago Redondo Illescas, professor titular de Psicologia i de Criminologia de la Facultat de Psicologia de la Universitat de Barcelona.

Introducció

Enrique Echeburúa

*Catedràtic de Psicologia Clínica
de la Universitat del País Basc*

Les agressions sexuals es refereixen a conductes sexuals imposades coactivament a la víctima, o bé perquè el destinatari sigui inadequat (per exemple, els nens en el cas de la pederàstia o de l'abús sexual intrafamiliar) o perquè la conducta sigui violenta (per exemple, la violació).

No es tracta sempre d'una violència exercida per una persona desconeguda per la víctima. De vegades els agressors sexuals poden ser persones properes a la víctima que, aprofitant-se d'aquesta relació de proximitat, abusen de la seva confiança i poden imposar a la víctima una relació que ella no desitja.

A diferència d'un altre tipus de delictes, les agressions sexuals, al menys les denunciades, són relativament poc freqüents, però d'altra banda, creen una gran alarma social. Per citar una dada, a Espanya els delinqüents sexuals suposen al voltant del 5% de la població penitenciària (unes 3.600 persones), fet que no impedeix que ocupin un espai desproporcionat en els mitjans de comunicació. També és cert que les dades poden estar infraestimades. Algunes víctimes contribueixen a l'ocultació d'allò que ha passat, en part per actituds de vergonya, en part per por a represàlies i en part per repugnància a revelar interioritats familiars (especialment en els casos d'abús sexual intrafamiliar).

En la violència sexual la majoria de les víctimes són dones i la majoria dels agressors, homes. Les raons d'aquesta preponderància masculina entre els ofensors sexuals són diverses. En primer lloc, el major *impuls sexual masculí* (resultat, en part, de l'augment de la testosterona a la sang), que pot portar a fixar l'atenció sexual en una major varietat d'estímuls. En segon lloc, *el major component agressiu dels homes*, que pot explicar l'adopció de conductes violentes lligades al sexe (com en el cas de la violació). En tercer lloc, una major indefinició de la identitat sexual masculina, que pot portar a l'exploració d'estímuls sexuals diversos. I en quart lloc, les expectatives del *comportament sexual de l'home*, que pot lligar la seva autoestima a tenir un impuls sexual fort i referit a parelles diverses.

En ocasions el delictes sexual forma part d'una carrera delictiva múltiple (robaris, agressions, etcètera), protagonitzada per joves, solters, consumidors abusius d'alcohol i drogues i de baix nivell socioeconòmic, però en d'altres (sobretot en el cas dels pederastes) el delictes és específicament sexual.

Per què s'arriba a agredir sexualment?

Els factors que porten a una agressió sexual són múltiples. En qualsevol cas, es tracta d'un delictes en el qual el terme *agressió* és el substantiu i *sexual*, l'adjectiu. És una barreja de sexe amb una forta càrrega d'agressió. Humiliar a les víctimes pot ser més important que gaudir d'elles. De fet, molts violadors més que perseguir el plaer sexual, busquen satisfer altres necessitats de dominació o d'autoafirmació, de competitivitat i de poder. En realitat, una violació és tant una acció dirigida a aconseguir un plaer sexual forçat com una manifestació de poder sobre la víctima, sobretot en el cas de les violacions múltiples (en grup), on el grup funciona com una ramada humana. La resistència de la dona pot potenciar perillosament la conducta violenta dels agressors.

En l'origen de les agressions sexuals hi ha factors *psicològics*, com la consecució de l'excitació sexual de l'agressor mitjançant l'exercici de la violència, la manca d'autocontrol, l'autoestima deficitària en el pla sexual, l'absència d'empatia, haver estat víctima d'abusos sexuals en la infància o la carència d'habilitats de relació amb persones d'un altre sexe; *factores socials*, com la glorificació de la violència o la cosificació de la dona com un objecte sexual; i factors *situacionals*, com l'aparició d'una oportunitat per al delictes, el consum abusiu de l'alcohol i les drogues o el contagi emocional del grup. Les mancances d'una persona faciliten la violència sexual per dos mecanismes diferents: a) desinhibició de la conducta sexual (en el cas de l'alcohol i de les drogues); i b) debilitament del control social informal (qui està sol, no té amics ni feina té poc a perdre a la vida i, per això, no està motivat a exercir conductes d'autocontrol).

Els agressors sexuals es masturben a una edat més precoç i amb major freqüència que altres homes. D'aquesta manera, el sexe es converteix en una estratègia d'afrontament, que queda fortament reforçada: a) reforçament positiu (masturbació); i b) reforçament negatiu (manera d'escapar dels problemes). Així, els agressors sexuals utilitzen el sexe com el mecanisme d'enclavament preferit per fer front al malestar emocional.

Ara bé, el que diferencia als agressors sexuals dels no agressors és, més que un grau major d'excitació sexual, una errada en els mecanismes d'inhibició.

Entre els factors que expliquen l'errada en la regulació inhibidora dels impulsos eròtic-agressius es troben l'abús físic i sexual patit en la infància, els dèficits de socialització i d'escolaritat, així com la presència de models familiars poc cohesionats i de pares agressius, alcohòlics o amb alguna desviació sexual.

Una vegada trencada la inhibició per no forçar la voluntat d'altres persones en l'àmbit sexual, la probabilitat de noves agressions sexuals tendeix a augmentar. Els violadors acostumen a lligar les fantasies de la masturbació amb les conductes de violació anterior, el que fa més probable l'aparició ulterior d'aquestes conductes. Els pensaments negatius, com el temor a ser detinguts, o el record de la cara de pànic o de la conducta de resistència mostrada per la víctima, tendeixen a ser cuidadosament relegats de la seva ment.

Els agressors sexuals poden tenir una profunda alteració del seu sistema de pensament. Així, aquests subjectes poden mostrar unes distorsions cognitives facilitadores de la seva conducta sexual (per exemple, pensar que *en el fons a ella li agrada el que li faig* o, en el cas dels pederastes, que *el sexe amb els nens en realitat és una manera de donar-los afecte*) i justificatives d'aquesta, una vegada s'ha portat a terme, negant la seva existència (*en realitat, no ha estat una violació, ella ho volia*) o culpant a la víctima de l'acció (*ella s'ho ho ha buscat*).

El que, en concret, pot precipitar una agressió sexual és la presència de certes variables circumstancials, com una situació d'estrès perllongada, el consum d'alcohol, un desig urgent sexual, un alt grau d'irritabilitat o la percepció de seducció o indefensió en la víctima, així com la probabilitat de que l'acte quedi impune.

Tipus d'agressors sexuals

No tots els agressors sexuals responen al mateix perfil, ni comporten la mateixa perillositat ni tenen el mateix grau de reincidència. Entre els diferents tipus figuren els següents:

- a) *Violadors ocasionals*. Es tracta de persones joves, d'aspecte normal, que no planifiquen amb antelació la violació. Poden ser persones tímides i socialment inhibides que troben en la violació, a més a més d'una satisfacció sexual, una manera de compensar les seves deficiències personals. Tenen baixa autoestima i es frustren amb molta facilitat.

El que els impulsa a cometre l'agressió és estar en una situació d'excitació sexual –una pel·lícula eròtica, per exemple– i sota els efectes de l'alcohol o de les drogues (en el marc d'una discoteca o d'una nit de gresca). En aquestes circumstàncies no són capaços de posar en marxa els mecanismes inhibidors de la conducta sexual forçada i donen sortida a un acte violent de forma impulsiva i incontrolada. La violència utilitzada no va més enllà de l'estrictament necessària per doblegar la resistència de la víctima.

En general, l'agressió sexual és incompatible amb els valors i creences d'aquestes persones, el que pot comportar penediment després de la conducta executada. Aquests subjectes són fàcilment reinseribles i no solen suposar un gran risc social.

- b) *Violadors delinqüents*. Es tracta de persones que no estan afectades específicament per dèficits sexuals i que es caracteritzen per cometre l'agressió sexual de manera oportunista en el context d'una conducta de robatori, consum de drogues, de prepotència i, en darrer terme, de menyspreu dels drets elementals dels altres. La conducta de violació en aquest cas forma part de la carrera delictiva d'un subjecte, es dona en subcultures delictives i enfonsa les seves arrels en una història de socialització deficitària.
- c) *Psicòpates sexuals*. Aquestes persones es caracteritzen per ser impulsives, fredes emocionalment (sense capacitat empàtica), sense escrúpols i mancades de remordiments per la transgressió de les normes socials o davant el patiment aliè. Son subjectes perillosos, sobretot quan actuen en grup. La resistència de la dona estimula l'impuls sexual i la conducta violenta, que a vegades pot portar la mort de la víctima.

Els delinqüents sexuals psicopàtics menyspreen les dones i solen ser més violents i sàdics que la resta de delinqüents sexuals. Tracten les víctimes

com si no fossin de la seva mateixa espècie. Juguen amb elles com el gat i la rata, gaudint amb la seva por. Les humilien (i fins i tot les maten, en els casos extrems) quan volen, quan creuen haver assolit la plenitud del seu plaer, que resulta gairebé sempre de la unió del sexe i de la humiliació de la víctima. Aquestes persones acostumen a ser també violentes en altres llocs (casa, família, feina, etcètera).

Quan els homes violen en grup, a l'avantatge físic s'afegeix l'anonimat del grup i el descontrol de la massa (reacció en cadena).

El pronòstic dels violadors psicopàtics és molt poc afalagador, ja que es troben poc motivats pel tractament i són molt reincidents en les seves conductes, si bé la probabilitat de reincidència disminueix quan augmenta l'edat (especialment, a partir dels 50 anys). L'edat tempera els impulsos sexuals.

- d) *Violadors sàdics*. Es tracta de violadors reincidents, amb fantasies sexuals violentes i que porten a terme una planificació detallada de les conductes de violació. A vegades el comportament violent pot estar potenciat pel material pornogràfic i el consum d'alcohol i drogues, així com per les fantasies d'altres accions portades a terme anteriorment.

Els violadors sàdics són pocs en nombre, però són molt reincidents i resulten molt perillosos. Els sàdics solen tenir predilecció per lesionar zones erògenes de la dona, pessigant o punxant gairebé sempre els mugrons, la vagina, les natges i les parts perigenitals. Gaudeixen sexualment amb el dolor i la por de la seva víctima.

El violador sàdic és insegur, acomplexat, introvertit, aïllat emocional i socialment, afeccionat a la pornografia, tímid sexual, amb fantasies sàdiques molt vives i amb antecedents infantils d'agressions sexuals.

- e) *Violadors deficients mentals*. Es tracta de deficients que busquen la dona per donar sortida als seus impulsos (apetit sexual) i ataquen habitualment a menors, ja que les veuen més accessibles. Són, en general, molt joves (de 17 a 20 anys). La violació està associada en aquests casos a l'hostilitat no exempta de venjança pel complex d'inferioritat i la percepció de rebuig, de la qual se'n senten objecte. Els deficients tendeixen a realitzar actes no

planificats que poden interpretar-se com impulsos sexuals més que com a actes agressius.

Els casos moderats o límits amb la deficiència són els que, en ocasions, presenten certs trets delictius, donades les seves dificultats per inhibir-se, a la vegada que es motiven per estímuls anàlegs als de les persones normals.

Tanmateix, convé precisar que els deficients solen aparèixer més com a víctimes d'abusos sexuals, en no oferir cap tipus de resistència, que com a agressors.

- f) *Violadors mixtos*. A vegades alguns violadors són deficients mentals disharmònics de caràcter piscopàtic o psicòpates sexuals amb escassa dotació intel·lectual. Aquesta barreja augmenta de forma important la perillositat del violador.

Els violadors en sèrie es donen fonamentalment entre els *psicòpates sexuals* i els *violadors sàdics*. En aquests casos la violació opera com una addicció. Una vegada s'ha produït la relaxació momentània després del *trofeu aconseguit*, sorgeix de nou una tensió creixent que porta a aquests subjectes a planejar nous atacs sexuals. Així les noves violacions apareixen en períodes de temps cada vegada més curts. El que motiva aquesta cadena de conductes és l'excitació sexual obtinguda, el valor afegit de la transgressió d'una norma, la impunitat de la conducta i la insensibilitat davant del patiment aliè.

Els violadors en sèrie acostumen a mostrar un narcisisme criminal, que els fa vanagloriar-se de les seves accions i fins i tot atribuir-se'n més de les que han comès. Així, per exemple, el major violador en sèrie d'Espanya (anomenat «violador de Piràmides») va ser jutjat per 43 pressumptes violacions, però va acabar inculpan-se 140 agressions sexuals.

Són reincidents els agressors sexuals?

La taxa de reincidència entre els agressors sexuals sense delictes sexuals previs és més aviat baixa (al voltant del 20%), fins i tot per sota de l'existent en els delictes contra la propietat (al voltant del 40%).

Contràriament, la recaiguda és molt alta en els agressors sexuals reincidents (molt poc motivats pel tractament): pot oscil·lar entre un 33% i un 71% dels casos. En aquests subjectes la probabilitat de reincidència només disminueix en augmentar l'edat, per la manca de força i el descens de la testosterona.

La reincidència és més probable en els psicòpates sexuals i en els violadors sàdics. En realitat, la psicopatia és un indicador de reincidència sexual violenta, sobretot si a això s'uneix el consum de drogues, la manca de cohesió familiar, l'absència de parella estable, el dèficit en les relacions socials, les distorsions cognitives respecte a la dona, el rebuig d'un programa de tractament, la manca de reconeixement del delicte comès, etcètera. De la mateixa manera, haver estat reincident anteriorment amb múltiples víctimes i haver exercit la violència amb elles en el marc d'una carrera delictiva prèvia perjudiquen el pronòstic.

En resum, molts agressors sexuals ocasionals i delinqüents són reinseribles, sobretot quan són joves, no tenen antecedents, es penedeixen del que han fet, no han estat especialment violents, mostren una capacitat empàtica amb les víctimes, compten amb una xarxa de recolzament familiar i social estable i estan disposats a participar en un programa de tractament específic.

Tractament a la presó dels agressors sexuals

La rehabilitació és possible

Sempre que hi hagi una mínima motivació pel canvi per part de l'agressor i que aquest reconegui la inadequació de la conducta realitzada, és possible la rehabilitació d'un agressor sexual. La reincidència no és tan alta com es pensa. El que passa és que cada fracàs, especialment si porta aparellada la mort de la víctima, és dramàtic. En concret, en un programa portat a terme recentment a les presons catalanes, dirigit pel professor Redondo de la Universitat de Barcelona, s'ha aconseguit reduir la taxa de reincidència en 14 punts (del 18,2% als subjectes no tractats al 4,1% als subjectes tractats).

En funció d'aquests resultats, el tractament tendeix a estendre's a les presons espanyoles. El 15% o 16% dels reclusos condemnats per delictes sexuals (uns 570) segueixen programes de tractament en les presons espanyoles.

Teràpia utilitzada

Les teràpies varien d'uns casos a uns altres, però hi ha certs elements en comú en totes elles, com són el reconeixement del problema i l'acceptació de la pròpia responsabilitat, el control dels impulsos sexuals excessius o desviats, l'entrenament en empatia i en expressió d'emocions, l'eliminació de creences falses sobre la dona i sobre el sexe, el desenvolupament d'habilitats de comunicació i de solució de problemes i la prevenció de recaigudes.

Les teràpies estan indicades en les fases últimes de la pena, quan el subjecte té possibilitat d'accedir al tercer grau i a la llibertat condicional. La durada del programa és de 6 a 12 mesos, en règim intensiu i amb un format grupal.

En ocasions, certs fàrmacs antiestrògens (la mal anomenada castració química) poden ajudar, però només de forma complementària en un programa de tractament integrat, a reduir una excitació sexual excessiva. Aquest tractament hormonal reversible té sentit només quan s'utilitza (com a tractament, no com a càstig) per reduir un impuls sexual patològicament exaltat, fet que passa en una minoria dels agressors sexuals. Es tracta d'un tractament reversible que actua sobre les fantasies i les conductes sexuals. En aquests casos els fàrmacs són d'interès per reduir la impulsivitat sexual inadequada: poden inhibir el desig sexual al començament del tractament i facilitar l'establiment d'un programa pròpiament psicològic i al mateix temps que constitueixen una protecció social.

Sens dubte, els fàrmacs no són útils quan el motiu principal que porta a delinquir és humiliar a la víctima o dominar-la. Els fàrmacs estan indicats quan hi ha una activació sexual elevada i una manca de control dels impulsos, però els resultats són pobres si en els agressors sexuals hi ha conductes violentes, consum abusiu d'alcohol o de drogues o trastorns de personalitat (psicopatia, per exemple).

Agressors sexuals reincidents

Com s'ha assenyalat abans, no és cert que la reincidència sigui la norma. Hi ha alguns agressors, sobretot els psicòpates, que no prenen consciència del problema i són extraordinàriament reincidents. És a dir, hi ha moltes agressions sexuals, però comeses per un nombre relativament petit de persones. De fet, els agressors sexuals a les presons espanyoles no superen el 5% del total dels interns.

Un agressor sexual no pot estar sempre a la presó perquè ho prohibeixen les lleis espanyoles ni és possible sotmetre'l a vigilància intensiva quan ha complert la condemna. Si quan compleix la condemna, surt al carrer i és relativament jove, el que cal fer és esforçar-se per rehabilitar-lo a la presó i per oferir-li tractaments complementaris adequats a la comunitat quan accedeixi a una situació de llibertat. De fet, això ja es va començar a fer a les presons espanyoles.

Poden accedir a permisos els agressors sexuals que estan complint condemna?

La concessió de permisos ha de ser individualitzada en funció de les circumstàncies de l'agressor sexual (temps de condemna, reconeixement del delictes, tractament rebut, etcètera). En qualsevol cas, la tecnologia actual possibilita el control (per mitjà d'un GPS, per exemple) dels presos per agressió sexual que surten amb permís.

Els requisits exigibles a aquests presos són els següents: a) tenir la major part de la condemna complerta; b) haver participat positivament a la presó en programes terapèutics; c) tenir un pronòstic de reincidència baix; i d) comptar amb un recolzament familiar o social.

Aquest sistema ofereix, com a mínim, dos avantatges: a) els presos amb permisos abans d'acabar la seva pena reincideixen menys; i b) sentir-se controlats contribueix al millor comportament dels presos.

Què cal fer quan un violador surt de presó després d'haver complert la condemna i té mal pronòstic?

Si un violador ha complert condemna, no es pot prendre cap mesura contra ell, fins i tot encara que el pronòstic sigui negatiu. L'únic que es pot fer és tenir-lo controlat (verificar que segueix al seu domicili, controlar el barri per saber si algú ha observat res estrany, etcètera), però sense vulnerar els seus drets d'home lliure. Se'l tracta, en fi, com a un sospitós. És el que es pot denominar una vigilància *no invasiva ni intensiva*, sempre que no es vulnerin els drets fonamentals d'un ciutadà, com, per exemple, el secret de les comunicacions o la inviolabilitat del domicili. La vigilància no invasiva consisteix en què no es produeixin danys a tercers i està inclosa dins de la funció de prevenció del delictes que correspon a les forces de seguretat.

Una altra cosa és el que es proposa per a agressors sexuals reincidents amb mal pronòstic i que està actualment en estudi, com a mesures postdelictives de seguretat: registre de penats, pena accessòria en la sentència de llibertat vigilada durant 3 o 5 anys (control de moviments i tractament hormonal reversible consentit, en els casos indicats, per a reduir el desig sexual en els delinqüents que hagin complert la pena i que presentin un alt risc de reincidència), però tot això requereix una reforma del Codi Penal. És a dir, el compliment de la pena no significarà en tots els casos recuperar la llibertat plena, sinó només en aquells que tinguin un bon pronòstic de rehabilitació. A la resta se'ls podrien aplicar mesures postdelictives de seguretat: ordres d'allunyament o fins i tot un *chip* localitzador.

Però, en darrer terme, hi ha una realitat inqüestionable. No es poden imposar sancions a les persones que siguin perilloses, sinó només pels seus actes. Així és l'estat de dret, on no es pot perseguir a un home lliure amb plenitud de drets que ja ha pagat el seu deute amb la societat ni aplicar altres mesures (polseres electròniques, castració química, tractament psicològic obligatori, avisos al veïnat, publicació de llistes obertes, etcètera) que puguin atemptar contra el dret a l'honor, a la intimitat i a la reinserció social. La societat de riscos que hem adoptat implica la impossibilitat d'aconseguir una seguretat absoluta en una societat democràtica (no policial).

Resum / Heterogeneïtat dels agressors sexuals

- En comparació amb altres delictes, les agressions sexuals són relativament poc freqüents, però tot i això, creen una gran alarma social.
- A diferència del que es creu, els agressors sexuals, sobretot els ocasionals i els delinqüents, són recuperables per la societat si reben un tractament adequat, o bé a la presó o bé en un mitjà comunitari. Tot i això, els psicòpates sexuals, els violadors sàdics i els pederastes tenen molt mal pronòstic.
- El risc de reincidència és més gran com més gran és la violència exercida sobre les víctimes, com més intenses són les fantasies violentes, com més gran és la carrera delictiva i com menor és la empatia amb les víctimes i la motivació per al tractament.
- No és el mateix que l'abús sexual intrafamiliar. En un i altre cas les víctimes són menors d'edat. La diferència està en què el pedòfil s'excita sexualment de forma exclusiva amb menors d'un o altre sexe (segons sigui un pedòfil homosexual o heterosexual), i en canvi l'abusador sexual intrafamiliar recorre als nens de manera ocasional per compensar algun tipus d'insatisfacció personal. Els abusadors sexuals, a diferència dels pedòfils, actuen, sobretot, sobre preadolescents o adolescents (no sobre nens, que són el blanc preferit d'un pedòfil) i poden mantenir també relacions sexuals amb adults. El pronòstic d'aquests últims és molt millor que el del pedòfil, sobretot si reconeixen com nens d'inadequada la seva acció i accepten ser tractats.

Lectures complementàries

- Echeburúa, E. I Guerricaechevarría, C. (2000). *Abuso sexual en la infancia: víctimas y agresores*. Barcelona. Ariel.
- Marshall, W.L. (2001). *Agresores sexuales*. Barcelona. Ariel.
- Redondo, S. (Ed.) (2002). *Delincuencia sexual y sociedad*. Barcelona. Ariel.
- Sánchez, C. (2000). *Qué es la agresión sexual*. Madrid. Biblioteca Nueva.

Consideracions sobre la resposta penal davant la delinqüència sexual

Mercedes García Arán

*Catedràtica de Dret Penal de la Universitat
Autònoma de Barcelona*

L'objectiu d'aquest text és l'aportació d'elements per un debat que es convo- ca amb el títol «Què cal fer amb les agressions sexuals?» i amb la finalitat de destacar la dimensió ètica del problema. L'especialitat jurídica de qui el subscriu obliga a emmarcar-lo en una determinada concepció del dret penal, avui sotmesa a convulsions que no només afecten al tema objecte del debat, el que comporta el risc de desbordar-lo. Per evitar-lo, optem per indicar una sèrie de punts rellevants per a la reflexió i advertim sobre el seu caràcter esquemàtic i merament orientador que pot ser completat o desenvolupat en la discussió.

Convé advertir també que tots els temes triats es basen en principis juridifi- cats en les lleis però que presenten també una dimensió ètica. Així, la univer- salitat dels drets individuals que se'ls atribueix a tots els ciutadans, inclosos els condemnats. I, especialment, el valor de la dignitat humana, que la Constitució Espanyola (art.10) proclama com a «fonament de l'ordre polític i la pau so- cial». La dignitat humana inclou el dret a ser tractats com una persona i no com una cosa, el que veta, com a mínim, dos tipus de respostes: les interven- cions mèdiques coactives sobre el cos humà i les decisions que afecten al condemnat que es dirigeixen exclusivament a calmar l'alarma social, és a dir, l'utilitzen com a instrument d'una política social.

1. Què fer... perquè?

El primer que convé aclarir és que la resposta davant un tipus de delinqüèn- cia com aquest pot orientar-se a objectius diferents i no sempre coincidents. Si el que es pretén és *donar satisfacció a la víctima*, probablement arribarem a propostes que violen els actuals límits del dret penal, el que, sense espai per desenvolupar-lo aquí, cal descartar com a punt de partida. Partim, per tant, de l'objectiu social d'evitar nous delictes: a) mitjançant l'amenaça de pena a futurs delinqüents (prevenció general) i b) mitjançant la intervenció sobre el que ja ha delinquit (prevenció especial). El segon, a la vegada, admet dues hipòtesis: evitar la reincidència mitjançant la segregació social definitiva del condemnat, o bé, partir del fet que, una vegada complerta la pena, el con- demnat recuperarà la llibertat i hauré d'actuar perquè ho faci en condi-

cions tals que evitin la seva reincidència. L'orientació constitucional de les penes de presó a la *reeduació i reinserció social del condemnat* (art. 25.2 Constitució espanyola), obliga a partir d'aquesta segona opció a qui ja ha comès el delicte.

2. Diferents subjectes, diferents respostes

L'imaginari social sobre la delinqüència sexual sol reduir les situacions a la delinqüència violenta i a la comesa sobre menors, no només pel major retret social que mereixen, sinó també per la seva major repercussió mediàtica. Però la llei també considera delicte supòsits com els següents: la violació de la dona per part del marit que es creu amb «dret» a fer-ho –que, sigui dit de passada, no es considerava delicte no fa gaires anys, mentrestant l'Església Catòlica segueix parlant del «dèbit» conjugal–, comportaments no violents com l'exhibicionisme davant menors o el contacte físic no consentit i amb fins lúbrics, per exemple, en un mitjà de transport massificat, o, finalment, la relació sexual consentida entre un/a jove de catorze anys i un/a menor de tretze: al major de 14 se li aplica la Llei de Responsabilitat Penal del Menor i al menor de 13 no se'l considera apte per consentir.

Els casos anteriors s'indiquen només per destacar una casuística diferencia- da que obliga a diferenciar també les respostes no només per la diferent gravetat de les conductes, sinó també perquè no sempre hi ha el mateix pro- nòstic de reincidència, ni una patologia determinada. Tot i això, l'alarma social generada davant els casos més greus fa que el debat es centri gairebé exclusivament en aquests i condueixi a un enduriment de les respostes jurí- diques indiferenciat i generalitzador, que acaba per afectar a tots els supòsits, ho necessitin o no.

Feta l'advertència, centrem-nos en aquests casos greus –motivadors d'aquest seminari en torn als quals es produeix el major debat social, tant en termes ètics com estrictament jurídics. Com s'ha dit, aquests són els delictes amb violència o intimidació (tècnicament, agressions sexuals) i tot tipus de delic- tes comesos sobre menors, siguin o no amb violència. Concretant una mica

més, l'objecte de preocupació es centra en la probable compulsió del subjecte cap al delictes que permet pronosticar el risc de reincidència.

Advertim que en aquests casos, la pena legalment prevista és la de presó, pel que ens referirem fonamentalment a ella, sense oblidar que existeixen altres penes no privatives de llibertat que poden resultar indicades en alguns dels casos que s'han indicat més amunt. Però el caràcter avui omnipresent de la presó és un altre debat.

3. La il·lusió del «risc zero»

La sociologia, el dret i la criminologia destaquen des de fa anys el concepte de «societat del risc» com aquella en la qual existeix una elevada percepció d'inseguretat davant nous perills. Amb independència que aquests s'incrementin o no realment, la major informació i el millor coneixement d'aquests incrementa el sentiment subjectiu del perill i la paral·lela reivindicació de seguretat, també front al delictes. Això consagra l'anomenat «*principi de precaució*» pel qual es busca l'anticipació al perill, fet que té la seva màxima expressió política a la «guerra preventiva» i, en el cas de la llei penal, porta a contínues reformes cada vegada més dures.

Un plantejament racional de la qüestió que tractem aquí exigeix admetre que el «risc zero» no existeix no pot ser assolit amb la major duresa de la llei, com demostra, per exemple, el fet que als països amb pena de mort se segueixen cometent assassinats (i fins i tot més que allà on no hi ha pena capital). Però la il·lusòria reivindicació social de l'absència de risc està conduint a un paroxisme legislatiu, fins i tot quan es reconeix que el risc és mínim. Davant la disminució o minimització del risc s'arriba al que, col·loquialment, podem anomenar un dret penal més dur «per si de cas», encara que no necessàriament sigui més eficaç ni necessari.

El problema és que, pel camí, cauen límits penals relatius als drets individuals o, principis teòricament assumits com el de reinserció social, quan es proposa la segregació definitiva del penat.

La resposta penal davant el delictes només pot aspirar a reduir el risc al mínim, i renunciar a una impossible seguretat absoluta, senzillament inabastable, però que, quan es persegueix a tota costa, acaba per produir inseguretat sobre la real vigència dels drets, contínuament retallats.

4. Algunes dades sobre el risc i el seu pronòstic

Donat que es tracta del risc de reincidència i del seu pronòstic, convé reconèixer algunes dades¹ per situar el problema. En primer lloc, l'índex de reincidència en els delictes sexuals és inferior al de la resta de delictes. A Catalunya, la reincidència en general arriba al 38% dels subjectes, en canvi en els delictes sexuals és del 18% dels casos. Però aquest percentatge disminueix fins al 5%, en aquells casos en què s'ha seguit algun tipus de tractament, concepte sobre el que tornarem més endavant.

D'altra banda, tractant-se de prevenir riscos, aquests hauran de pronosticar-se per mitjans segurs possibles i no presumir, declarant a *priori* impossible la reinserció. Entre els sistemes de predicció de risc de reincidència en el delictes sexual, l'anomenat SVR-20², considerat com a especialment útil, prediu correctament el 79% dels no-reincidents i el 70,9% dels reincidents. En els percentatges restants, els indicadors dels quals es disposa no permeten realitzar una predicció. La qüestió –jurídica i ètica–, és si estem disposats a utilitzar aquest pronòstic per actuar més durament, també amb aquests casos imprevisibles, «per si de cas» o, en termes més tècnics, per l'anteriorment esmentat *principi de precaució*.

Això vol destacar que la utilització del pronòstic en dret penal és extraordinàriament delicada perquè suposa drets individuals a partir d'una predicció

1. Totes les incloses s'han agafat de: Boletín Invesbreu, num.39, octubre 2007, on es resol una investigació sobre «Delictes sexuals i reincidència», publicat pel Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada de la Generalitat de Catalunya (Departament de Justícia).

2. Analitzat en la investigació indicada en la nota anterior.

discutible. El dret penal utilitza el pronòstic en casos taxats per la llei que necessiten adequar-se a cada subjecte concret, per exemple, per concedir o negar la llibertat condicional al final de la condemna, per suspendre condicionalment l'execució d'una pena curta de presó en el delinqüent primari etc. Però un dret penal basat exclusivament en pronòstics resultaria insuportable i destruiria el principi pel qual hem de respondre pel que *fem*, no pel que *som*.

5. Respostes rebutjables

Començant pel més fàcil, enunciem el que *no* cal fer: augmentar la durada de les penes, especialment en els casos greus en els que ja són molt altes i, a vegades, desproporcionades en termes comparatius (la violació té a Espanya una pena màxima superior a l'homicidi). Tot i això, sol exigir-se tal increment, fins i tot quan el problema no té res a veure amb la durada de la pena. Així, l'estrepitosa errada del funcionament judicial que va permetre que un pederasta condemnat seguís en llibertat sense complir la seva pena i matés a una nena, va conduir a una inexplicable sol·licitud d'increment de les penes que, de no solucionar-se les errades produïdes, podrien seguir sense complir-se.

Un altre comentari mereixen els anomenats beneficis penitenciaris: permisos, règim obert (treball diürn fora de la presó) o, finalment, llibertat condicional en l'últim període de la condemna, sotmès a control. Col·locar al penat en alguna d'aquestes situacions suposa un cert risc d'incompliment de les seves condicions o de reincidència que ha de ser avaluada a l'hora de concedir-les. Però negar-les amb caràcter general a *tots* els delinqüents sexuals, suposa negar també les polítiques de reinserció. Els beneficis penitenciaris busquen la reincorporació progressiva a la llibertat mitjançant successives «posades a prova» que eviten la recuperació brusca de la llibertat total i per això, es destinen a afavorir la reinserció. Els condemnats que recuperen bruscament la llibertat reincideixen el doble que aquells que han passat per successives fases de mitigació controlada de l'internament. I aquest és també un risc que convé avaluar.

Clarament rebutjables són els registres públics de condemnats per delictes sexuals. Una altra qüestió és l'actual registre d'antecedents penals, al qual no tenim accés els particulars, que pot ser necessari perquè els òrgans judicials realitzin un seguiment del condemnat després de la seva excarceració si s'instaura legalment aquesta possibilitat. Però posar a disposició del públic aquestes dades, fins i tot després del compliment de la condemna, no només pot anul·lar tots els esforços que s'hagin realitzat a favor de la reinserció, sinó que suposa el risc que iniciatives privades actuïn per la seva banda, en contra dels drets del condemnat, suplantant a l'estat i fora de control. Als EEUU es permet la publicació a Internet de totes les dades identificatives dels delinqüents sexuals qualificats de major risc, el que constitueix, senzillament, un despropòsit.

6. Finalment, què es pot fer?

Una de les propostes centrals en el debat actual és l'anomenada «castració química», respecte la qual, el primer que cal fer és deixar d'anomenar-la així, per la seva inexactitud i el seu tremendisme. La castració suposa la mutilació o inutilització física dels òrgans i aquí parlem de tractaments farmacològics hormonals inhibidors de l'impuls sexual, d'efectes reversibles quan deixen de subministrar-se. Segons els experts, els actualment disponibles provoquen efectes secundaris sobre la salut, encara que aquests comencen a ser controlats. Poden ser d'utilitat en la delinqüència sexual *no violenta*, però només com a complement d'una imprescindible teràpia psicològica i una intervenció més àmplia sobre el problema. En general, s'afirma que manquen d'eficàcia en la delinqüència sexual *violenta*, perquè en aquesta, el problema és la violència i no l'impuls sexual. En aquests casos, la privació de l'impuls sexual pot ser contraproductiu, perquè la violència es canalitza llavors d'una altra manera, fins i tot homicida.

El tractament farmacològic, sempre com a complement d'una intervenció psicosocial, només pot aplicar-se amb el consentiment informat del condemnat –sobre els seus pros i contres per la salut–, perquè la intervenció directa sobre el cos i la salut realitzada de manera coactiva, atenta contra la dignitat

humana³. Amb tot, convé recordar que el consentiment que es presenta davant l'estat, dotat del seu poder coactiu, és relativament lliure i que una mesura com aquesta no pot considerar-se plenament consentida si se li diu al penat que el seu rebuig suposa majors conseqüències punitives o un enduriment de la seva situació penitenciària.

Però tot i admetent que el consentiment facilitat –en tota decisió humana–, sol estar envoltat de condicionants, especialment si es tracta d'una situació essencialment coactiva com la privació de llibertat, el que es planteja és fins a quin punt l'acceptació del tractament pot vincular-se a l'obtenció de determinades avantatges penitenciaris (permisos etc.). Aquí ja no es tracta tant de la «perfecció formal» del consentiment, sinó de l'eficàcia del tractament. Existeix un acord amb què aquest tipus d'actuacions –i altres dirigides a eliminar determinades addiccions–, difícilment poden ser efectives si l'afectat no està convençut (fins on sigui possible), de la seva necessitat del tractament la qual aconsella que el condemnat no ho accepti *només* per obtenir un premi determinat. Per aquesta raó, els incentius a l'acceptació del tractament han d'emmarcar-se en la intervenció integral que, –no cal oblidar–, gira a l'entorn de la teràpia psicològica, en la qual el tractament farmacològic és només un element coadjuvant. En altres paraules, l'obtenció d'avantatges no s'hauria de concebre de forma automàtica, com a simple contraprestació a l'acceptació del tractament farmacològic, sinó com a incentiu o resposta a la participació de l'intern o el tractament globalment considerat.

Anant cap al pla més general en el qual abordar un altre tipus de respostes, una qüestió prèvia és, al meu criteri, el maneig coherent d'alguns conceptes. Si un condemnat per delictes sexual compleix una pena de presó considerablement greu és perquè, al seu moment, se'l va considerar plenament responsable dels seus actes. En el moment d'excrceració, resulta incoherent afirmar que les seves característiques psicològiques el *determinen absolutament* a delinquir de nou i, per això, ha de seguir privat de llibertat, perquè si aquesta

determinació fos de tal intensitat, no hauria de ser declarat responsable i condemnat a presó, sinó considerat inimputable i sotmès a una mesura de seguretat terapèutica que –amb internament en centre especial–, preveu el Codi Penal per a subjectes *no culpables* però perillosos, com els malalts mentals greus.

Superant un plantejament tant extrem com freqüent, la majoria de casos suposen un subjecte responsable, però que presenta característiques que permeten témer la seva reincidència després de la condemna. En termes tècnics: culpable, però amb trets de perillositat.

Combinar la resposta davant la culpabilitat (fonamentalment punitiva), amb el tractament de la perillositat (fonamentalment reeducador), és un dels problemes més difícils del dret penal, que aquí no podem desenvolupar. Però sí pot recordar que, si el que el preocupa és el risc de reincidència, la resposta s'ha de centrar en disminuir aquest risc abans que en buscar una compensació –casi sempre, impossible– del patiment de la víctima mitjançant l'agreuament del càstig.

La resposta que es centri en la disminució del risc ha d'abordar el problema en la seva complexitat, *durant la condemna* i no només quan s'hagi complert la pena i es pretengui calmar l'alarma social generada per l'excrceració del condemnat. Això significa millorar la intervenció psicosocial mitjançant tractament penitenciari des del moment que resulti possible i indicat en l'execució de la pena, perquè, com s'ha dit, ha demostrat la seva eficàcia en la reducció del risc. Significa també revitalitzar el concepte d'*assistència social post-penitenciària* que, ja sense vinculació amb la pena, proporciona o conserva per l'excrcerat les condicions que milloren el seu pronòstic.

En l'àmbit de les penes aplicables, un projecte de reforma del Codi Penal de 2007 (que va caure en finalitzar la legislatura) introduïa la pena de *llibertat vigilada* que va sumant adeptes com a possible intervenció posterior a l'excrceració. No és una pena a descartar si s'orienta realment a la reinserció i es compleix amb els mitjans i eficàcia. Però no seria constitucionalment admissible que l'autoritat penitenciària imposés la llibertat vigilada després del compliment de la presó, basant-se exclusivament en el pronòstic de reinci-

3. L'informe elaborat per la «Comissió per a l'estudi de les mesures de prevenció de la reincidència en delictes greus», nomenada pel Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya (2008), conclou també la impossibilitat d'aquesta intervenció en contra del consentiment del condemnat.

dència. Com a pena restrictiva de drets, ha d'imposar-se en la sentència amb totes les garanties pròpies del judici i amb una adequada prova dels fets que fonamenten la seva aplicació, amb independència que es permeti renunciar a ella si, en el moment de l'excrceració es considera innecessària davant l'evolució del condemnat.

Per últim i sense que això suposi restar-li importància, és necessari millorar l'atenció a la víctima, a qui, lògicament, resulten indiferents totes les dades sobre reincidència, eficàcia que els tractaments o principis penals que s'han anomenat aquí. Resulta desproporcionada l'enorme atenció que es dona a les reivindicacions de les víctimes que demanen l'enduriment de les penes, si se les compara amb l'escassa assistència que reben per disminuir els efectes del delictes concret que han comès sobre elles i que –sigui dit de passada–, ja no es veurà afectat per cap reforma que agreugi la pena.

Un sistema que, junt amb la reinserció, busqui també restablir en el possible la situació anterior al delictes, ha d'oferir immediatament a la víctima des de l'assistència mèdica i psicològica fins la indemnització econòmica estatal si el condemnat és insolvent. Aquests són els autèntics drets de les víctimes, abans que un hipotètic «dret al càstig» que ni té base constitucional ni poden exercir amb plena objectivitat perquè la seva posició és, per definició parcial. En canvi, també per definició, la de l'estat ha de ser imparcial, objectiva i racional, actuant sobre l'origen dels problemes i rebutjant opcions que, per molt recolzament mediàtic que rebin, només són respostes simbòliques que, a més a més, posen en perill un sistema de drets que no només són dels delinqüents sexuals, sinó de tots els ciutadans. Però la manera en què els poders públics haurien de resistir l'assetjament mediàtic en matèria penal, també és un altre debat.

Què cal fer amb els agressors sexuals reincidents?

José María Mena

*Ex Fiscal en Cap del Tribunal Superior
de Justícia de Catalunya*

Les agressions sexuals són un dels comportaments humans que susciten major i més generalitzat retret social, i comporten més càrrega reivindicativa. Quan arriba a l'opinió pública la notícia d'una agressió sexual, els nivells de crispació solen posar a prova el grau de maduresa de la nostra convivència social aflorant una sèrie d'interrogants ètics que transcendeixen les qüestions simplement jurídiques, sociològiques o psicològiques.

Per analitzar aquests interrogants ètics convé atendre, separatament, tres qüestions: 1. qui són els subjectes autors de les agressions sexuals; 2. quins són els destinataris del «què cal fer» que ens plantejem; i 3. quines són les propostes més rellevants que es plantegen per fer alguna cosa.

1. Els agressors

Totes les agressions sexuals no tenen la mateixa entitat ni gravetat. No totes signifiquen el mateix grau de pertorbació per les víctimes ni desencadenen les mateixes reaccions socials. Els agressors sexuals als que ens referim seran, tan sols, els autors de violacions, entesa la violació, conforme al vigent Codi Penal, com accés carnal per via vaginal, anal o bucal, o introducció de membres corporals per alguna de les dues primeres vies.

El violador que ens planteja els problemes jurídics i ètics que analitzarem és l'incorregible, aquell que augura la repetició del seu crim, quan assoleix la llibertat després del compliment de la condemna. Per això hem de matisar, en primer lloc, que hem d'apartar-nos del concepte tècnic jurídic d'agressor sexual reincident, ja que la reincidència significa que quan va cometre la nova violació ja havia estat condemnat anteriorment per una altra. Per aquest violador reincident el tractament penal és clar i inequívoc: la reincidència és una circumstància que agreuja la responsabilitat criminal, fet que implica que li serà imposada la pena en la seva meitat superior, és a dir, entre nou i dotze anys de presó.

El personatge que és objecte de la nostra atenció és qui, havent estat condemnat anteriorment per una violació, denota una alta perillositat de repetició criminal quan surt de la presó. És a dir, un risc de reincidència, sigui o no reincident.

En aquest punt assenyalarem un primer interrogant ètic: aquest tipus de delinqüent, odiós i temible, ha de disposar de les mateixes garanties, els mateixos drets i les mateixes consideracions constitucionals, jurídiques i humanitàries que els altres delinqüents, per més que l'opinió pública i la sensibilitat social expressin nivells màxims de retret pel seu crim, i propulsin, en ocasions, la consideració i tractament d'aquest violador incorregible com un enemic, més que com un ciutadà-delinqüent?

Jakobs distingeix, críticament, el dret penal del ciutadà, que castiga pel dret comès, en un marc que prioritza l'eficàcia preventiva. Els crims terroristes, els més complexos delictes d'organitzacions delictives, o els més odiosos violadors múltiples serien un exemple d'aquesta condició d'«enemic», que, segons l'esmentat autor, són objecte d'un dret penal de «segona velocitat».

I aquesta és la qüestió ètica fonamental: el dret penal de l'enemic ha de ser rebutjat. El dret penal del delinqüent-ciutadà ha de prevaldre fins i tot en els supòsits dels crims més odiosos, i fins i tot en els supòsits més greus de pronòstic desfavorable de reincidència.

El pronòstic de reincidència no pot ser una dada abstracta i imprecisa, generadora d'un arbitrari increment de la severitat, derivat de la demanda pública, o publicitada, i en ocasions, a més a més, polititzada. El pronòstic de reincidència ha de ser conseqüència d'un estadi concret que permeti, amb la major precisió científica possible, determinar la realitat personal, psicològica, criminològica i concreta del condemnat, el risc del qual s'analitza. D'aquest estudi es deduirà, en aquest cas, la necessitat d'un tractament penal i penitenciari concret, adequat a aquesta circumstància d'incorregibilitat. D'aquesta manera la previsió del risc de reincidència, en el condemnat que està complint condemna, gaudirà d'una garantia d'objectivitat, emanada del treball d'equips multidisciplinaris, amb un tràmit necessàriament àgil, però contradictori, sense excloure la veu de la víctima, i presidit per la garantia de l'autoritat judicial. Aquesta garantia, a més a més és un recolzament imprescindible pels equips tècnics que emeten els seus informes, amb freqüència, en un context d'exigència cívica poc propici a la serenitat i al respecte per la qualificació científica.

2. Els destinataris del «què cal fer?»

L'enunciat o l'interrogant ètic d'aquesta pregunta «Què cal fer?» té uns destinataris dispersos. La societat, el legislador, els tribunals, estan implicats en donar respostes d'abast jurídic i ètic.

La societat no és homogènia. Les víctimes i el seu entorn afectiu, familiar o veïnal expressen el seu raonable dolor i temor, i demanden solidaritat, sindicació i a vegades rescabament. Els mitjans de comunicació compleixen amb el seu paper social, des de la seva inevitable condició d'empresa mercantil presidida, com la definia el mercantilisme clàssic «per l'ànim il·limitat de lucre». I des d'aquesta condició transmeten i amplifiquen quan expressen les víctimes i el seu entorn. El sentiment social generalitzat, encara que dispers, és conseqüència gairebé exclusiva d'aquesta transmissió i amplificació. Els polítics, com a líders d'opinió, estan necessàriament vinculats a aquests mateixos sentiments, i fins a la seva amplificació mediàtica, condicionats pels vots.

Així doncs, la societat, amb la seva diversitat i les seves contradiccions no és el subjecte unívoc destinatari del mandat o de l'interrogant que ens ocupa. Els seus diferents components disposen de diferents veus pròpies, raonablement disperses.

Els legisladors, les Corts Generals, són la representació del poble espanyol, segons la Constitució. Amb la seva diversitat, les seves discrepàncies i els seus concerts, han de traduir la demanda social de seguretat en front als violadors incorregibles, a partir de la certesa, que no hauria de ser ocultada o menysvalorada, que és impossible la garantia social de plena immunitat. El risc zero és impossible.

En aquest punt podem anotar un segon interrogant ètic: ¿quins han de ser els fins de la pena per aquests delinqüents concrets? Recordem que, segons la Constitució la pena està orientada cap a la reeducació i la reinserció. Aquesta orientació no està renyida amb els fins de la pena que són, a fi de comptes, la prevenció especial i general que els clàssics van descriure com «quia peccatum est», i com «ne peccetur», és a dir, que la pena s'imposa «perquè ha pecat» (en

singular), i «perquè no pequin» (en plural). És a dir, retribució particular i escarment general.

La pena en general, i la pena que correspondrà pels violadors incorregibles en particular, ha d'adequar-se al principi de proporcionalitat. Els legisladors estan limitats per aquest principi, que té uns marges històricament canviants, culturalment imprecisos i socialment dispersos. La proporcionalitat exclou els excessos retribuïts i l'exasperació punitiva, per més que, en ocasions crítiques, sembli que existeix una demanda social majoritària que pressiona als legisladors. Però la proporcionalitat també ha d'excloure la minimització de la benignitat, que pot arribar a reduir la retribució per cada un dels nombrosos crims del violador múltiple a escassos anys de condemna.

En el marc de la proporcionalitat s'ha arribat a plantejar una proporcionalitat «primitiva», talonar. Contra violació, castració, es va arribar a dir. Aquesta proposició és incompatible amb el nostre marc de civilització, per no referir-nos ja al marc constitucional, i humanitari.

Però recents esdeveniments, no només a Espanya sinó també a d'altres països europeus, han fet aflorar una proposició, i una desafortunada expressió, com és la mal anomenada pena de «castració química», que, com ja se sap, ni es pena, ni es castració, ni és química.

El que sí està en el marc de la proporcionalitat, i es correspon amb l'orientació constitucional i amb els fins democràtics i civilitzats de la pena és l'aplicació al penat d'un tractament penitenciari personalitzat que contingui elements d'atenció psicològica, o psiquiàtrica en el seu cas, i farmacològica, incloent, en els casos medicament indicats, la que tingui per objecte la inhibició hormonal, abolint o disminuint la líbido del violador, les seves fantasies sexuals, i la seva erecció. Aquest tractament és reversible, es recuperen els nivells fisiològics després d'un o dos mesos de la seva supressió. I, com a tractament que és, ha de ser voluntàriament acceptat pel condemnat, que té dret a ser informat, de manera intel·ligible per ell, de les característiques del tractament, incloses les seves contraindicacions. Aquest tractament voluntari, i conseqüentment desistible, no és per tant, una pena. No està orientat a produir una major severitat. Al contrari, té per objecte realitzar, en concret,

l'orientació constitucional de la pena, sense perjudici d'assegurar-se els seus fins.

No ha de menysprear-se, per altra banda, que el consentiment del condemnat és símptoma, en principi, de la seva voluntat de reinserció, i això operarà positivament en la seva progressió penitenciària. Tot al contrari del que podrien pretendre els que suggeriren la «castració química» com un increment de la reacció punitiva davant la demanda social de major severitat, arrel de dramàtics esdeveniments protagonitzats per violadors incorregibles.

Fins ara, per tant, no hem assenyalat cap proposta de nova pena que els legisladors poguessin considerar. Però en el supòsit que analitzem, de violadors incorregibles, és evident que la simple aplicació de la pena legalment prevista, és insuficient per neutralitzar la incorregibilitat.

Alguns dedueixen d'això la necessitat d'una major pena. Però a Espanya la pena del violador és tan elevada (de sis a dotze anys de presó) que gairebé arriba a la de l'homicidi (de deu a quinze anys de presó). La proporció i diferència entre les penes és reflex de la valoració del dany produït pel delict, sigui de violació, sigui d'homicidi, etc. Si es puja la pena al violador, arribarà o superarà la de l'homicida. Per mantenir aquella proporció i diferència caldria augmentar, a la vegada, la pena a l'homicida, i si això es fa, després caldria augmentar la de l'assassí, i així successivament. Seria l'espiral que conduiria a l'exasperació penal. Cada drama provocat per un crim generaria una demanda social de major severitat que determinaria un canvi dins d'aquesta espiral, cap a límits incompatibles amb les nostres pautes culturals. No tardaríem en trobar-nos no només amb la cadena perpètua (en els països on existeix l'empresonament efectiu no és superior al sostre punitiu espanyol), sinó que ens trobaríem amb la pena de mort. Els sostres de duresa de les penes a Espanya són dels més elevats d'entre els països del nostre entorn cultural. L'eficàcia, sempre relativa, del nostre sistema penal, haurà de trobar-se, d'aquesta manera, al marge de l'inviable, per culturalment insuperable, recrudescència punitiva.

La vigilància de conducta del condemnat que ha assolit la llibertat però té un pronòstic sever de reincidència, està considerada en la major part dels països

del nostre entorn cultural com una pena. A Espanya, tanmateix, quan el condemnat ha complert la seva pena, «ha pagat», és un ciutadà lliure. És lliure fins i tot per reincidir. El pronòstic de reincidència és irrellevant. En el «què fer» del legislador convindria anotar la incorporació al Codi Penal d'una pena d'aquesta espècie, impossible juntament amb la pena de presó, per al seu compliment quan el condemnat hagi assolit la llibertat, no només per compliment íntegre de la pena de presó, sinó inclús amb ocasió de permisos penitenciaris. La durada d'aquesta pena de vigilància de conducta hauria d'estar, naturalment, fixada a la llei, amb l'extensió que correspongui al supòsit que tractem de pronòstic de reincidència, lògicament de llarga durada. No obstant, quan el jutge de vigilància disposés d'informes que garantissin, amb criteris científics adequats, la desaparició del risc que va determinar la imposició d'aquesta pena, podria eximir de la seva execució o suspendre el seu compliment. Òbviament, es pressuposa que existirien funcionaris especialitzats i en nombre suficient per l'execució d'aquesta pena, que perdria tota la potencialitat si es tramités de manera burocràtica, o si s'apliqués de forma indiscriminada. Temors, aquests, que per ser raonables, no han de silenciar-se.

D'aquesta manera seria necessària la reforma de la Llei Orgànica 10/07, reguladora de la base de dades policial sobre identificadors a partir de l'ADN, perquè s'incorporin, també, a aquesta base de dades, les obtingudes mitjançant la intervenció corporal no voluntària dels condemnats per delictes greus, i entre ells, específicament, els violadors, per ser l'únic mitjà de complir, efectivament, el propòsit de la llei «que poguessin ser utilitzades –aquestes dades– posteriorment, en investigacions diferents o futures, malgrat no tenir el consentiment exprés del titular de les dades».

Aquesta obtenció de dades haurà de preveure's per quan concorrin circumstàncies d'alt risc de reincidència, apreciades mitjançant el criteri tècnic de valoració abans assenyalat, i la resta de circumstàncies legalment previstes, és a dir, mitjançant resolució judicial motivada, sotmesa als principis de proporcionalitat i raonament, i atenent-se als criteris marcats pel Tribunal Constitucional. Aquesta mesura significaria una important contenció en el violador, coneixedor que els vestigis personals que deixés a la víctima dona-

rien peu a la seva immediata identificació i detenció, si la vigilància de conducta produís el seu ràpid seguiment.

Hauria de garantir-se, a més a més, d'acord amb el que senyala la ja esmentada Llei Orgànica, que les dades obtingudes de l'ADN del condemnat seran únicament les relatives a la seva identificació, de tal manera que queden respectades, amb la corresponent garantia judicial, la resta de les dades deduïbles de l'ADN i que afecten a diferents àmbits de la intimitat de l'investigat.

Blanc i pelut

Joan Carles Navarro

Director del centre penitenciari Can Brians

Començaré amb un apunt autobiogràfic. Fa alguns anys, com a molts altres nens, em van portar d'excursió al zoo amb els altres companys de l'escola. En aquella època en Floquet de Neu era el principal reclam, com ho va ser durant molts anys i fins a la seva mort. Recordo que llavors mantenia un costum que com a mínim podríem qualificar d'estrany: recollia les seves pròpies defecacions de terra, les estampava contra el vidre que el separava dels seus visitants i, amb els dits, se les emportava a la boca com qui assaboreix un deliciós pastís de xocolata. Nens i adults ens fastiguejàvem de tal conducta, davant la seva mirada de profunda indiferència de normalitat. Un cuidador que ens acompanyava a la visita va posar nom a tal comportament: conductes aberrants. Ens va explicar que els animals sotmesos a situacions adverses, que impliquen importants càrregues d'estrès, reaccionen amb comportaments anòmals i inadequats, a vegades contra els seus semblants, a vegades contra ells mateixos. Jo, que era un nen en aquella època, el que vaig entendre es resumia en una fórmula molt més senzilla: *aquells qui no estan bé, fan coses rares*.

I amb el temps, ja com a psicòleg, vaig conèixer a algú a qui anomenarem Miguel. Estava a la presó des dels 16 anys, i ara en tenia 28. En aquella edat ja havia comès sis violacions que incloïen segrest i robatori, i les seves condemes sumaven més de cent anys. Les conseqüències en les víctimes eren devastadores. Tanmateix, cada dia es presentava a la consulta del metge, es feia mesurar (1'52), i preguntava: *ja arribo al metre i mig?* No cal dir que, era tot un misteri com havia arribat fins a on era ara.

En Miguel va néixer en una localitat de l'extraradi de Barcelona. Era el cinquè d'una família que va arribar a estar composta per vuit germans, abans de la mort de la seva mare, a causa d'un càncer, quan ell tenia deu anys. Llavors ja el veien poc per l'escola. Era un nen hiperactiu en una època i lloc en la qual la hiperactivitat encara no existia. Era l'entremaliat oficial, el de les bretolades, el que es passava els dies castigat i expulsat de classe. A casa seva les coses no anaven millor: ja sense mare, el seu pare alcohòlic el sotmetia a dures pal·lisses quan es recordava d'ell, i va acabar per lligar-lo amb cadenes als barrots del seu llit incapaç d'aplicar millors fórmules educatives i disciplinàries. Aquesta va ser una de les primeres coses que en Miguel va aprendre, a obrir cadenats, a escapar-se. En les seves escapades de casa i de l'escola va anar

coneixent tots els ambients marginals dels voltants. Amb altres nens va començar a esnifar cola i a cometre petits robatoris, però no es trobava bé amb ells: se'n reien d'ell per ser baixet, escanyolit i una mica *curt*. Va ser així com va acabar buscant la solitud. Però la solitud també té els seus riscos per un nen d'aquesta edat, que es mou en ambients marginals i, en dues ocasions, dos adults van abusar d'ell sexualment.

Resumint, ens trobem amb una persona que ha construït la seva identitat, la seva única forma de reconeixement social, mitjançant bretolades, saltant-se les normes. Que viu en una realitat profundament insatisfactòria, víctima constant de diversos tipus de violència física, psicològica i sexual; a casa, a l'escola, al carrer, fins i tot entre els semblants. Que ha estat humiliat freqüentment. I que se sent a disgust amb ell mateix, incapaç d'enfrontar-se, es percep inferior als altres, una nul·litat. Què pot tenir d'estrany que en aquestes circumstàncies es refugiés en la fantasia? Al seu món de fantasia ell era el dominador, el tipus poderós que surt triomfant de qualsevol situació gràcies a les seves grans capacitats. En la seva fantasia, era ell qui sotmetia als altres, qui els humiliava com ell mateix havia estat tantes vegades humiliat... Va ser així com va arribar a l'adolescència, sense haver après aspectes bàsics de socialització. Dit d'una altra manera, no havia adquirit cap habilitat per intimar. Les seves aproximacions eren maldestres i, per això, condemnades al fracàs. La seva interpretació sempre va ser la mateixa: se'n riuen de mi, tots ho fan. Va tenir, malgrat tot, una única oportunitat que va poder canviar el seu futur: una veïna, durant uns dies, li va fer cas. Per una vegada, es va fer il·lusions, mai abans li havia passat res semblant. La va abordar proposant-li relacions, probablement de manera precipitada i inhàbil, però no sabia fer-ho millor. La negativa de la noia va acabar de trencar alguna cosa en el seu interior. Era la darrera humiliació que suportava, hi havia un altre món on ell era el rei, i ja havia après que també es poden prendre les coses per la força. Aquella mateixa nit va sortir al carrer amb una navalla i va cometre la seva primera violació. *La gent que no està bé, fa coses rares*.

L'anormalitat del Floquet de Neu s'expressava cromosòmicament. Els seus gens marcaven que seria blanc i pelut, i d'ell en va derivar en bona mesura el que després va ser la seva vida. D'altra banda, varen ser les circumstàncies del

seu tancament les que van promoure l'aparició de les seves conductes aberrants. Quan varen canviar, aquelles també varen canviar.

En el cas de les persones parlem de predisposició genètica, exposició a factors de risc i de protecció vulnerabilitat i resiliència, factor predisposants i precipitants, però en el fons i salvant les distàncies i les majors complicacions inherents a la natura humana, podem fàcilment trobar paral·lelismes. Hi ha grans diferències, això sí, pel que fa a mediadors cognitius i capacitat de decidir. En Miguel va prendre les seves pròpies decisions i és per això responsable dels seus actes. Per això complirà la seva condemna.

En aquest punt, alguns dels presents a la sala, potser algú assegut allà, per exemple a la segona fila de l'esquerra, exclamaria: *pobre Miguel, quina vida més crua que ha portat, la societat, que no el va protegir quan era un nen, li deu una segona oportunitat*. Un altre, situat allà darrera podria exclamar: *si, però cal pensar en les víctimes, és perillós per la societat, ha de complir la seva condemna íntegrament*. I finalment, una altra persona asseguda una mica més a la dreta, aixeca el dit i exclama: *el que cal fer és castrar-lo, això és el que es mereix*.

Què podríem respondre davant arguments tan carregats de raó, de raó emocional s'entén:

Primer:

- a. Que les oportunitats, per ser-ho, han de ser realistes. En Miguel té un llarg camí per recórrer, moltes coses per entendre i reorganitzar al seu interior. Sense un tractament adequat, si no canvien les seves circumstàncies, no ho faran les seves conductes *aberrants*.
- b. Però també que hi ha al món molts *Miguels* potencials, que acaba sent més econòmic actuar preventivament. I sobretot, que evita víctimes futures.

Segon:

- a. Que una societat pot definir-se pel tracte que dona als qui no segueixen el seu pas. Que cal tractar d'incorporar-los, perquè són els que acaben per indicar el seu grau de salut.
- b. I encara, des d'un punt de vista pràctic, perquè aquesta mesura només suposa un parèntesi que agreuja la situació quan es tanca, sense haver afegit res nou.

- c. Però també que no hi ha lloc per ingenuïtats, que quan els riscos són alts cal prendre les precaucions adequades.

Tercer:

- a. Provi d'imaginar-se a un jutge dictant sentència amb aquestes paraules o d'altres de semblants, probablement vestides d'altres formes però amb idèntic fons: *entre d'altres penes, Sr. Miguel, el condemno a vostè a ser castrat, però tranquil, només químicament*. Pensi si li agradaria viure en un lloc regit per la llei del Talió, amb tot el que comporta.
- b. Però també que per determinats subjectes i en períodes concrets resulta indicat ajudar-los a aconseguir controlar la conducta mitjançant la reducció del desig, com una eina més del tractament, tot evitant confondre l'objecte del tractament amb el seu efecte secundari.

La nostra societat suporta un nivells de violència comparativament baixos i en justa correspondència, o potser per això, disposem d'unes normes que limiten el grau d'agressivitat que s'aplica a aquells que se les salten. Un no pot fer menys que preguntar-se quina societat alternativa estarem construint a mesura que endurim els codis. I això em porta a acabar amb una pregunta: *les societats que no estan bé, fan coses rares?*.

Què cal fer amb els agressors sexuals d'alt risc?

Santiago Redondo Illescas

*Professor titular de Psicologia i Criminologia
de la Universitat de Barcelona*

En el meu intent de donar resposta a la qüestió «*què cal fer amb els agressors sexuals d'alt risc*», estructuraré la meua intervenció en cinc apartats breus, relatius a la dificultat de predicció de la reincidència sexual greu, els factors vinculats a la delinqüència i la reincidència sexuals, les possibilitats del tractament psicològic per reduir la motivació delictiva dels agressors, la necessitat de proveir de millors recolzaments i controls socials a aquests delinqüents, i la responsabilitat col·lectiva que els diferents estaments socials han de tenir en aquesta matèria.

1. Dificultat de predicció de la reincidència sexual greu

Dificultat de predicció de la reincidència sexual greu, especialment a causa de la seva baixa taxa, malgrat la seva gravetat. La idea central d'aquest punt és la constatació que els fenòmens biològics, socials i de comportament que presenten baixa taxa, són molt més difícils de predir i prevenir que aquells altres que tenen una freqüència elevada.

En relació amb el comportament humà, és més fàcil predir conductes habituals i quotidianes, d'altra freqüència i regularitat, com poden ser que les persones esmorzin diàriament, que surtin de casa, que vagin de compres, etc., que comportaments de baixa freqüència, per més que siguin greus i perjudicials, com és el cas d'una reincidència sexual. Un exemple al respecte, en l'àmbit de les ciències naturals, seria el de la predicció d'un possible terratrèmol devastador, que, en tenir freqüència baixa, també sol ser difícil d'anticipar amb precisió. En el cas de la reincidència sexual greu, el problema existent és que, encara que es tracta d'un fenomen de baixa freqüència, també és una conducta devastadora per les víctimes (Brown, 2005).

De tots els delinqüents sexuals empresonats, quan compleixin les seves condemes, la majoria no reincidiran, degut a diverses raons: perquè el seu delictes o delictes anteriors van ser circumstancials (per exemple, la disponibilitat d'una víctima menor a la família) i aquestes circumstàncies ja no es repeteixen, perquè l'agressió es va associar a una etapa juvenil de la seva vida

i el subjecte és ja una persona adulta, degut a que l'agressió la va cometre sota la influència d'amics o delinqüents o d'una banda delictiva, amb qui ja no està en contacte, etc. Malgrat això, un percentatge del 20% d'aquests subjectes probablement reincideixi en algun moment posterior, al llarg d'un període de varis anys. I d'aquests, uns pocs casos seran especialment greus i repetitius.

Doncs bé, el problema recau en aquesta dificultat de predicció dels casos més greus, tant a causa de pures raons estadístiques (relatives a la baixa predictibilitat del que és infreqüent) com a la multifactorialitat causal del fenomen de l'agressió sexual. Malgrat tot, la necessitat, d'una banda, de preveure el risc de futura reincidència, especialment en els casos més greus, i per tant, la dificultat per efectuar aquesta predicció, impliquen sensiblement a l'ètica i al dret, en allò relatiu a una adequada ponderació de la relació mitjans-fins.

És a dir, la prioritat i urgència de predicció i control de tot risc no pot, tanmateix, fer-se a qualsevol preu ètic i jurídic: un augment exagerat de les prediccions que són considerades d'alt risc comportaria a la vegada l'increment injust dels *falsos positius*, o casos prèviament considerats com d'alt risc però que en realitat no ho són. En tot cas, és necessari millorar, fins on sigui possible, les vigents prediccions de riscos delictius. En l'actualitat existeixen instruments interessants per la predicció de la reincidència sexual, com per exemple el *Sexual Violence Risk-20*, que permet estimar el nivell de risc d'un individu a partir de la valoració de 20 ítems o informacions sobre les seves característiques personals, la seva conducta passada i les seves perspectives de futur (Martínez, Hilterman i Andrés-Pueyo, 2005). Tot i això, aquest instrument, encara que anticipa raonablement bé un alt percentatge de les possibles reincidències delictives, no pot predir amb exactitud tots els casos, fet que genera un cert marge d'error i impredictibilitat (Pérez, Martínez i Redondo, 2007). Per això és necessari continuar treballant per millorar i afinar les actuals possibilitats de predicció.

2. Factors de risc de la delinqüència i reincidència sexuals

D'acord amb els coneixements actuals, existeixen tres categories d'elements que contribueixen al risc de delinqüència i reincidència sexuals (Redondo, 2008c). Una primera categoria tindria relació amb algunes característiques personals dels individus, tant ingènites com adquirides, en aspectes com la seva impulsivitat, la seva excitabilitat sexual, les seves creences enaltidores i justificadores de l'ús de la violència com l'instrument per forçar un contacte sexual, etc. Una segona categoria es relacionaria amb els recolzaments socials i els controls socials rebuts pels subjectes, que constitueixen l'essència dels processos de criança humana.

El resultat de la vida de les persones, aquí, que acabin sent o no delinqüents, té molt a veure amb com els ha anat la vida, en relació amb la dedicació i l'afecte rebut per part dels seus pares i cuidadors, i, també, amb els controls i correccions que han experimentat en relació amb els seus comportaments. Els dos elements precedents, característiques personals dels subjectes i recolzament social rebut, condicionarien la possible «motivació delictiva», o inclinació per al delictes, dels agressors sexuals.

Tanmateix, per una explicació i comprensió més completa de les seves accions delictives, es requereix prendre en consideració una tercera categoria de riscos relativa a les oportunitats delictives a les quals l'individu està exposat. Les oportunitats delictives juguen un paper central en la delinqüència, en fer disponibles possibles víctimes de delictes, com podrien ser en la delinqüència sexual nenes i nens «accessibles» per un abús sexual, dones adultes que transiten desprotegidament per certs llocs i podrien ser víctimes d'una violació, etc. En absolut es vol suggerir amb això que les víctimes de delictes sexuals tinguin cap culpa de, precisament, patir el delictes. Senzillament, es vol indicar que la presència de víctimes és una condició necessària del delictes i que la seva consideració ajuda a explicar millor el risc delictiu.

3. El tractament psicològic com a reductor de la motivació delictiva

En el marc que s'ha presentat de factors relacionat amb l'agressió sexual, una pregunta important és què pot fer un tractament sistemàtic, com el que actualment s'aplica a Espanya i a d'altres països desenvolupats (que inclou elements psico-educatius, i també podria incloure, en el seu cas, fàrmacs inhibidors de l'impuls sexual), per reduir el risc delictiu. És raonable esperar que el tractament pugui cooperar a disminuir una part del risc, però no hauria d'esperar-se que pugui erradicar-ho del tot, ja que els factors que propicien el risc delictiu són més que els que el tractament pugui impedir (Redondo, 2008a). És a dir, existeixen factors individuals, com pot ser una més elevada impulsivitat, que poden ser modificats només de manera pràctica i imperfecte, així com també un subjecte pot haver tingut experiències passades, com poden ser maltracte o abús sexual en la infància, que, encara que constitueixen factors, no admeten intervenció possible en un moment present, precisament perquè formen part de les experiències passades, i en cert grau indelebles, per l'individu. D'altra banda, en relació amb les oportunitats delictives, aquestes requereixen la seva pròpia dinàmica preventiva, relativa a la major autoprotecció d'eventuals víctimes, l'increment dels obstacles per al delictes, la prevenció ambiental física (il·luminació de carrers i barris, barreres d'accés a zones infantils, etc.). Com és evident, el tractament de delinqüents poc podrà fer en les esmentades direccions. El tractament aspirarà a millorar la resistència dels individus, perquè no duguin a terme agressions sexuals, malgrat que se'ls poden presentar oportunitats delictives per fer-ho. A més a més, cal tenir en compte que els individus electivament motivats, no esperaran passivament que les oportunitats es presentin, sinó que les buscaran activament. D'aquí que l'objecte clau del tractament serà reduir la motivació delictiva dels agressors sexuals, de manera que ni aprofitin les oportunitats que se'ls presenten ni les busquin intencionadament. Per això, els tractaments desenvolupen la capacitat emocional dels individus i la seva empatia amb les víctimes, redueixen les seves distorsions cognitives i justificacions delictives (pensaments favorables a l'ús de la violència, devaluadors de la figura femenina, etc.), milloren els seus

hàbits de conducta, enforteixen la seva capacitat d'anticipar conseqüències del comportament, etc.

Tanmateix, com s'ha senyalat, degut a la multifactorialitat del fenomen de l'agressió sexual, no hauria d'esperar-se que el tractament elimini completament el risc criminal dels agressors sexuals, sinó que el redueixi en un cert grau, predicció teòrica que coincideix en bona mesura amb les dades empíriques sobre l'eficàcia dels tractaments: en promig disminueixen la reincidència delictiva entre 7 i 10 punts, a partir de les taxes base de reincidència del 20% (Redondo, Navarro, Martinet, Lucre i Entrés, 2005).

Quin paper pot jugar en aquesta reducció del risc la medicació inhibidora de l'impuls sexual? Senzillament, podria constituir un mètode més que, combinat amb el tractament psicològic ja aplicat, podria contribuir a disminuir el risc en aquells casos en què un impuls sexual irrefrenable seria prominent en l'etiologia de l'agressió sexual. Per a la utilització terapèutica de medicació inhibidora de l'impuls sexual és innecessari efectuar una reforma penal, ja que la vigent Llei Penitenciària preveu l'ús, per al tractament dels delinqüents empresonats, de qualsevol mitjans educatius, psicològics, socials, mèdics, etc. Els fàrmacs antiandrògens són certament un mètode mèdic.

4. Recolzaments i controls socials amb els delinqüents sexuals d'alt risc

Tot i que podria ser interessant l'ús de controls post compliment de condemna, a Espanya ja existeix per aquest fi una figura jurídica completament desaprofitada, que és la llibertat condicional. Aquesta figura jurídico-penitenciària permet, durant l'últim quart del temps d'una condemnat de privació de llibertat, període en el que un penat encara està sota control de la justícia i de l'administració penitenciària, aplicar tractaments, assignar normes de conducta, efectuar controls i seguiments, afavorir plans d'inserció, etc. La idea fonamental que es proposa en aquest apartat és que, tant durant el període de llibertat condicional com, potser, en un període posterior (si s'estableix legalment), un dels elements claus per a afavorir la reinserció dels

agressors sexuals, i reduir d'aquesta manera el seu risc delictiu, és treballar proactivament sobre els recolzaments i controls socials informals que envolten la seva vida quotidiana. Els recolzaments i controls socials informals, que inclouen les famílies, els amics prosocials, els contextos laborals, etc., juguen la part principal de l'organització i el control de la conducta de les persones. Una gran carència en aquest cap, està precisament en l'absència d'estructures de recolzament i control comunitari, que siguin els encarregats de programar i aplicar plans preactius de reinserció dels exdelinqüents i d'amortiguació dels seus possibles riscos delictius futurs. En aquests recolzaments i controls es basa la vida prosocial de totes les persones, i per postres, també haurà de basar-se en la dels qui anteriorment van cometre delictes i avui han de ser readmesos en la societat.

5. Responsabilitat col·lectiva i seny

La prevenció i el control de la delinqüència sexual, igual que d'altres problemes delictius, requereix, en favor d'una major eficàcia, una responsabilització col·lectiva de part dels polítics, mitjans de comunicació, associacions ciutadanes, etc. En aquesta tasca juguen i han de jugar, com és evident, un paper important els mitjans de comunicació, en allò referent a la presentació, difusió i interpretació que fan dels problemes criminals i del seu control. Tot i això, freqüentment els mitjans de comunicació, especialment la televisió, tendeixen a presentar de manera morbosa i alarmista els fets delictius, el risc per a la població que representarien tots els exdelinqüents alliberats, i la suposada blanesa i ingenuïtat del sistema penal i penitenciari.

Això contribueix notablement a incrementar l'alarma ciutadana. Potser la vella afirmació segons la qual els mitjans de comunicació són els únics que han de controlar-se a ells mateixos, i que això serà la millor garantia d'equitat, ètica i veracitat, podria qüestionar-se. La violència i la delinqüència, que són fenòmens que atrauen potentment l'atenció pública, no haurien de ser utilitzades com «esquer informatiu» per la publicitat i el comerç, que són objectius no menors dels actuals negocis de la comunicació.

Per últim, en l'àmbit polític sovint dóna la impressió de pèrdua del sentit del que és progressiu i el que és reaccionari, en el sentit més literal i directe d'aquests termes, quant al que suposa un avenç de la justícia penal i el que, al contrari, implica un retrocés d'aquesta. Des d'aquesta perspectiva, ha de recordar-se aquí que aquelles propostes dirigides a suavitzar el control penal, com podrien ser la reducció de les penes de presó i la introducció de mesures alternatives, han estat històricament, i probablement ho segueixen sent, iniciatives progressives, d'avenç, de millora i civilització del sistema penal. Al contrari, aquelles encaminades a endurir les penes (quan Espanya ja té els compliments efectius de presó més durs de l'Europa comunitària), o relatives a les múltiples manifestacions de la denominada «tolerància zero», han estat històricament, per raó tant del seu origen ideològic com de la seva naturalesa, propostes regressives, de retrocés del sistema penal, i amb tota probabilitat continuen sent-ho a l'actualitat (Redondo, 2008b).

En síntesi, en un problema difícil i multifactorial com el de l'agressió sexual, plantejar solucions simplistes com podria ser esperar que l'administració de l'anomenada «castració química» produís una eliminació radical de la reincidència sexual, no té cap sentit. Els problemes complexos, i el de l'agressió sexual sens dubte ho és, requereixen solucions socials i tècniques també complexes i diversificades.

Referències bibliogràfiques

- Brown, S. (2005). *Treating sex offenders*. Cullompton, Devon (Regne Unit): Willan Publishing.
- Martínez, M., Hiltermann, E i Andrés-Pueyo, A. (2005). *SVR-20 Manual de Valoración del Riesgo de Violencia Sexual*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona.
- Pérez, M., Martínez, M. i Redondo, S. (2007). Avaluació i predicció del risc de reincidència en agressors sexuals. *Invesbreu*, nº 39 (Boletín de difusión de investigaciones, Departament de Justícia de Catalunya).
- Redondo, S. (2008a). *Manual para el tratamiento psicológico de los delincuentes*. Madrid: Ed. Pirámide.
- Redondo, S. (2008b). *De la «cultura del control» a «todos a la cárcel»: relevancia y actualidad de la obra de David Garland*. Conferència convidada al XV World Congress of the International Society for Criminology, celebrat a Barcelona del 20 al 25 de juliol de 2008.
- Redondo, S. (2008c). Individuos, sociedades y oportunidades en la explicación y prevención del delito: Modelo del Triple Riesgo Delictivo (TRD). *Revista Española de Investigación Criminológica*, Artículo 7, N. 6. (accesible a: www.criminologia.net)
- Redondo, S., Navarro, J.C., Martínez, M., Luque, E. i Andrés, A. (2005). Evaluación del tratamiento psicológico de los agresores sexuales en la prisión de Brians. *Boletín Criminológico*, nº 79.

Debat i conclusions

Confusió de conceptes

Al debat de la sessió es van tractar alguns dels temes apuntats en les intervencions. Un d'ells va ser l'ús del terme castració química, en lloc de tractament hormonal reversible. Els ponents varen coincidir en destacar el paper que han tingut els mitjans en difondre aquest concepte de manera equivocada. Varen ressaltar que «la mal anomenada castració química en realitat es tracta d'un tractament amb fàrmacs destinats a disminuir els nivells de testosterona i el desig sexual de l'agressor». Tots varen coincidir en subratllar que aquest tractament havia de formar part d'un programa més ampli destinat a treballar la reinserció del pres.

Un altre dels aspectes que indueix a confusió en aquest tema és la consideració del tractament com a pena. Mentre l'opinió pública veu la «castració química» com a pena, els experts de la sessió varen coincidir en considerar-la com a tractament multidisciplinari, un tractament que sempre ha d'estar consentit per part del pacient.

Consentiment informat

Els ponents varen voler fer especial incidència en el consentiment informat. Josep Mª Mena va indicar que si el pres acceptava el tractament això era un signe de reinserció i per tant podria comportar beneficis penitenciaris. Per la seva part, Echeburúa va alertar sobre el context en el qual s'acceptava aquest consentiment, i sobre si el pres ho faria lliurement o condicionat per la situació de reclusió.

Joan Carles Navarro va aportar la seva visió basant-se en l'experiència en el centre penitenciari que dirigeix i va recordar que, tal i com estableix la llei, tots els tractaments són voluntaris. Navarro va informar que «a l'any 96 era difícil trobar a algú que volgués participar en programes amb aquest trac-

tament, en canvi ara passa tot el contrari, hi ha voluntaris que no poden fer-ho».

Inclusió en el codi penal

Un altre dels temes que va generar el debat va ser la necessitat d'incloure el tractament amb fàrmacs antiandrògens en el codi penal. Mercedes García va afirmar que «el tractament, que actualment es dispensa, es pot continuar subministrant sense necessitat de modificar la llei, encara que aquesta acabarà canviant a causa de la pressió que hi ha sobre el tema». Per la seva banda, Mena va considerar que era necessari modificar la llei per donar protecció als qui havien d'aplicar el tractament.

Percepció ciutadana

Per últim, els ponents varen tractar la necessitat de transmetre de forma correcta a la ciutadania aquest concepte. Santiago Redondo va destacar que calia donar-lo a conèixer a l'opinió pública a través de la idea de recolzament social i prevenció.

Per concloure, va alertar «de la generació d'un model patològic de delinqüència». Segons Redondo, la delinqüència no és una malaltia i per tant no tots els delinqüents han de ser tractats com si es trobessin en un hospital en lloc d'una presó.

Títols publicats

Quaderns de bioètica:

17. *El bien individual y el bien común en bioética*
16. *Autonomía y dependencia en la vejez*
15. *Consentimiento informado y diversidad cultural*
14. *Aproximación al problema de la competencia del enfermo*
13. *La información sanitaria y la participación activa de los usuarios*
12. *La gestión del cuidado en enfermería*
11. *Els fins de la medicina*
10. *Corresponsabilidad empresarial en el desarrollo sostenible*
9. *Ética y sedación al final de la vida*
8. *Uso racional de los medicamentos. Aspectos éticos*
7. *La gestión de los errores médicos*
6. *Ética de la comunicación médica*
5. *Problemas prácticos del consentimiento informado*
4. *Medicina predictiva y discriminación*
3. *Industria farmacéutica y progreso médico*
2. *Estándares éticos y científicos en la investigación*
1. *Libertad y salud*

Informes de la Fundació:

4. *Les prestacions privades en les organitzacions sanitàries públiques*
3. *Clonatge terapèutic: perspectives científiques, legals i ètiques*
2. *Un marc de referència ètic entre empresa i centre de recerca*
1. *Percepció social de la biotecnologia*

Interrogants ètics:

1. *Què cal fer amb els agressors sexuals reincidents?*

FUNDACIÓ
VÍCTOR
GRÍFOLS
i LUCAS